

Amnon Bazak. *To This Very Day: Fundamental Questions in The Bible Study*. İngilizceye çeviren Kaeren Fish ve Elka Weber. New Milford: Maggid Books, 2020, XVIII+471 sayfa.

Muhammed Ali BAĞIR

Sakarya Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, Dinler Tarihi Ana Bilim
Dalı, Felsefe ve Din Bilimleri
Bölümü, Sakarya, Türkiye

Amnon Bazak. *To This Very Day: Fundamental Questions in The Bible Study*. Translated by Kaeren Fish and Elka Weber. New Milford: Maggid Books, 2020, XVIII+471 pages.

ÖZ

Ortodoks bir Yahudi okulunda geleneksel Yahudilik eğitimi veren Rabbi Amnon Bazak'ın bu kitabı, Tanah'ın bilimsel bir tarzda incelenmesi neticesinde ortaya çıkan sorulara inançlı bir Yahudi'nin nasıl yaklaşması gerektiğini konu edinmektedir. Yazar, kutsal metinle ilgili yapılan bu eleştirel çalışmaların neticeleri açıkça tartışılırken Ortodoks Yahudiliğin son dönemlere kadar bu konuyu yeterince gündemine almamasını doğru bulmaz. Bu kitabı yazmaktaki asıl niyetinin "kendi sorularımızı nasıl yanıtlayacağımızı" öğrenmek olduğunu söyler. İnsanların inançlarıyla çatışan meselelerle karşılaştıklarında bu karşı çıkış noktalarını inanç sistemleriyle uzlaştırmanın yollarını bulacaklarını düşünür. Yazar ortaya koyduğu bu ilke ışığında, Tanah'a karşı son yüzyılların en önemli "meydan okuması" olan Kitâb-ı Mukaddes Eleştirisi'yle yüzleşmenin çok da korkulacak bir şey olmadığını belirtir. Kitâb-ı Mukaddes Eleştirisi'nin bir tehditten ziyade Tanah metninin daha derinlemesine anlaşılması için bir araç olarak görülmesini önerir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Ortodoks Yahudilik, Tanah, Kitâb-ı Mukaddes Eleştirisi.

ABSTRACT

This book by Rabbi Amnon Bazak, who teaches traditional Judaism in an Orthodox Jewish school, is about how a faithful Jew should approach the questions raised by the scientific study of the Tanakh. The author does not find it suitable that Orthodox Judaism did not adequately address this issue until recently, while the results of critical studies of the sacred text were openly discussed. He says his main intention in writing this book is to learn "how to answer our own questions." He believes that when people are confronted with issues that conflict with their beliefs, they will find ways to reconcile these points of contention with their belief systems. In light of this principle, the author argues that confronting the most critical "challenge" to the Tanakh in recent centuries, Biblical Criticism is not something to be feared. He suggests that Biblical Criticism should be seen as a tool for a deeper understanding of the text of the Tanakh rather than a threat.

Keywords: History of Religions, Orthodox Judaism, Tanakh, Biblical Criticism.

Geliş Tarihi/Received: 26.09.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 03.11.2022

Yayın Tarihi/Publication Date: 29.12.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Muhammed Ali BAĞIR
E-mail: malibagir@sakarya.edu.tr

Atıf: Bağır, Muhammed Ali. "Amnon Bazak. *To This Very Day: Fundamental Questions in The Bible Study*. İngilizceye çeviren Kaeren Fish ve Elka Weber. New Milford: Maggid Books, 2020, XVIII+471 sayfa". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 58/1 (Aralık 2022), 119-122.

Cite this article as: Bağır, Muhammed Ali. "Amnon Bazak. *To This Very Day: Fundamental Questions in The Bible Study*. Translated by Kaeren Fish and Elka Weber. New Milford: Maggid Books, 2020, XVIII+471 pages". *Journal of İlahiyat Researches* 58/1 (December 2022), 119-122.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Kitâb-ı Mukaddes'in Batı dünyasında XVII. yüzyıl ve devamında, daha çok akademik ortamlarda dinî kaygılardan uzak bilimsel bir şekilde incelenmesi (Kitâb-ı Mukaddes Eleştirisi/Biblical Criticism), geleneksel Yahudiliğin Tanah'la ilgili temel inançlarına az ya da çok bir "meydan okuma"yla neticelendi. Bu çerçevede, Tevrat'ın geleneksel Yahudi inancının aksine Musa sonrasında farklı dönemlerde yaşayan yazarlar tarafından yazılmış olması gerektiği, Tanah'ı oluşturan kitapların geleceğin belirlediği kişilerce

yazılmadığı ve Ölü Deniz Yazmaları, Septuaginta, Targum ya da Samiri Tevratı'nın birçok durumda geleneksel Yahudilikte kullanılan Masoretik metinden daha güvenli olduğu ortaya konuldu. Bu meydan okumaya karşı, Yahudi dünyasının en genel anlamda iki ana başlıkla cevap verdiği söylenebilir. Bunların ilki, bu eleştirilerin haklı ve doğru olduğunu düşünen Abraham Geiger (1810-1874) gibi Yahudi Reformistlerin yaklaşımıdır. Bu anlayışa göre, kutsal metnin hakikati yansıtması ve bağlayıcılığıyla ilgili geleneksel Yahudi inançları yeniden değerlendirilmelidir. İkincisi, bu eleştirilerin haksız ve yanlış olduğunu düşünen Samson R. Hirsch (1808-1888) gibi Yahudi Ortodoksların yaklaşımıdır. Bu anlayışa göre, Tevrat kesinlikle ilâhi bir kelim olup onun bu özelliğiyle ilgili herhangi bir inceleme ya da tartışma söz konusu dahi olamaz. Günümüzde başta İsrail'de olmak üzere geleneksel Yahudilik eğitimlerinin verildiği, Ortodoks ve Ultra-Ortodoks (*Haredi*) Yahudilerin devam ettiği dinî eğitim kurumlarında (*Yeşiva*) yapılan Talmud öğretiminde, daha çok Ortodoks Yahudi yaklaşım çerçevesinde Tanah'ın Tanrı tarafından vahyedilmiş kutsal bir kitap olduğu inancı esas alınır.

İncelemesini yapacağım eser, İsrail'deki bir yeşivada uzun yıllardır Ortodoks Yahudilik eğitimi veren Rabbi Amnon Bazak¹ tarafından yazılan, ilk olarak 2013'te İbranice olarak yayımlanan ve İngilizceye 2020'de çevrilen, bir giriş ve üç ana bölümde toplamda on makaleden oluşan *To This Very Day: Fundamental Questions in The Bible Study* adlı çalışmadır. Yazar eserin girişinde, Ortodoks Yahudi dünyasının Kitâb-ı Mukaddes Eleştirisi çalışmalarını son dönemlere kadar önemsememiş olmasını affedilmez bir hata olarak görür. Bazak'a göre Ortodoks Yahudi dünyasının bu tavrı hatalıdır, çünkü Kitâb-ı Mukaddes hakkında eğitim yapılan neredeyse tüm okullarda, kutsal metinle ilgili bu meseleler açıkça tartışılmakta, ulaşılan neticeler tüm öğrencilere ve kamuoyuna duyurulmaktadır. Dolayısıyla Yahudi din adamları ve eğitimcileri bu meselelerden haberdar olmalıdır. Ayrıca, bu çerçevede ortaya konulan iddiaların en azından bir kısmı yazara göre gerçektir ve bunlar ilmî çevrelerde konunun uzmanlarınca ciddiye alınmalıdır. Kendisi, bir yandan klasik Yahudi kaynaklarını taramak bir yandan da modern araştırmaları dikkate almak suretiyle bir çalışma yapmayı esas alacağını söyler. Yazar, kaleme aldığı bu eserin temel amacının Tanah üzerine çalışan günümüz araştırmacıları arasında ortaya çıkan bir yaklaşımı tasvir etmek olduğunu çalışmanın girişinde belirtir. Bu yaklaşımın en temel iki niteliği, bir yandan Tanah'a derinden ve sadakatle bağlı olmak bir yandan da Kitâb-ı Mukaddes Eleştirisi'nin yaygın metodolojisini kullanmaktır. Dolayısıyla bu yeni tarz, Tanah'ın ilâhi bir eser olduğuna dair bir inanca ve bilimsel çalışmaların hem herhangi bir inceleme yapmaksızın doğrudan doğruya reddedilmemesi hem de bütünüyle benimsenmemesi anlayışına dayanır. Yazar, Yahudi geleneğinde daha önce görülmeyen bu tür bir yaklaşımın, gerçek ile kurgunun birbirlerinden açıkça ayırt edilmesini önerdiğine dikkat çeker. Yazar, bu kitabı akademik araştırmalar yapan bilim dünyasına karşı yapılan polemiklere hizmet etmek üzere yazmadığını açıkça belirtir. Son zamanlarda Joshua Berman'ın² belirttiği Ortodoks Yahudi dünyasının Kitâb-ı Mukaddes Eleştirisi ile istemsizce karşılaşması neticesinde bu tür bilimsel araştırmalarla savunmacı bir tutumla mücadele ederken benimsediği Mişna Avot 2/14'teki "*bir heretiğe nasıl karşılık vereceğini öğren*" anlayışından ziyade asıl niyetinin "kendi sorularımızı nasıl yanıtlayacağımızı" öğrenmek olduğunu söyler. Yazar, bu noktada inançlı bir kimsenin inançlarıyla kendi içsel gerçekleri arasında bir bütünlük oluşturmaya çalıştığı ilkesinden bahseder. İnsanlar inançlarıyla çatışan ve çakışan çeşitli meselelerle karşılaşırlarsa, bu meydan okumaları ya da karşı çıkış noktalarını inanç sistemleriyle uzlaştırmanın yollarını arayıp bulmak zorundadırlar. Yazar, ortaya koyduğu bu ilke ışığında, Tanah'a karşı son yüzyılların en önemli "meydan okuması" olan Kitâb-ı Mukaddes Eleştirisi'nin aslında Yahudilik ya da Tanah için bir tehdit ya da korkudan ziyade metnin daha derinlemesine anlaşılması için bir araç olarak görülmesini önerir. Yazarın bu önerisinin ardında, Kitâb-ı Mukaddes Eleştirisi bağlamında yapılan akademik Tanah çalışmalarıyla karşılaştıklarında yeşivalarda dinî eğitim alan öğrencilerin yaşadığı derin sıkıntıları görmüş olması yatar. Kendisi de Ortodoks bir eğitim kurumunda çalışan yazar, öğrencilerin bu karşılaşmaya bazen bu soruların cevaplarının olmadığını düşünerek bazen de içinde yetiştirildikleri düşünce yapısıyla bağlarını tamamen kopararak cevap verdiğini hatta kendilerini bu meydan okumaya hazırlamadıkları için dinî eğitim sistemine kızgınlıklarını ifade edenlerin bile bulunduğunu söyler. Bu noktada öz eleştiri yapan yazar, Ortodoks Yahudi dünyasının yeterli derecede bu meseleleri gündemine almadığını zımnen belirterek bu sert eleştirilerin bir dereceye kadar haklı olduğunu kabul eder.

Yazarın bu noktada önerdiği, yeşiva öğrencilerini eğitim sürecinde Tanah'la ilgili temel sorular ve sorunlarla yüzleştirmek ve *inançlı* akademisyenler tarafından önerilen çeşitli çözümler hakkında bilgilendirmektir. Bu meseleler hakkında yapılacak bir eğitimin metnin daha iyi anlaşılmasını sağlayacağına ve yukarıda da belirtildiği üzere öğrencilerin "kendi sorularını nasıl yanıtlayacağını" öğrenerek inanç sistemi içinde kendi yollarını çizmelerine yardımcı olacağına inanır. Zaten yazar bu kitapta yer alan ve her biri neredeyse ayrı bir araştırma konusu on makalede inançlı bir Yahudi'yi zorlayacak meseleler üzerinde durur. Tanah'ın ve bilhassa Tevrat'ın yazımı ve yazarının kim olduğu, Tevrat'a daha sonraki tarihlerde eklenen kısımlar, Tanah ve arkeoloji, Tanah ve Antik Yakın Doğu literatürü, Masoretik metnin güvenilirliği, Tanah'ta öne çıkan figürlerin günahları gibi modern araştırmalarda sıklıkla gündeme getirilen meseleleri tek tek yanıtlamaya ve bunların aslında inançlı bir Yahudi'nin inancına zarar veren meseleler olamayacağını ortaya koymaya çalışır.

"Between Tradition and Criticism" başlığını taşıyan birinci bölümde (3-234) yer alan beş makalede başta Tevrat olmak üzere Tanah'ı oluşturan kitapların yazarlarına dair soru(n)ları ele alır ve geleneksel Yahudi inancı ile Kitâb-ı Mukaddes Eleştirisi'nin yaklaşımları arasındaki ilişki üzerinde durur. Yazar, kitabının ilk konusu olarak, modern Kitâb-ı Mukaddes Eleştirisi çerçevesinde Spinoza'dan itibaren üzerinde durulan en önemli meseleyi seçmiştir: Beş kitaptan oluşan bir külliyat olarak Tevrat'ın yazarının Musa olup olmadığı. Geleneksel Yahudi inancına göre, Tevrat'ın tamamı Tanrı tarafından Musa'ya yazdırılmış, dolayısıyla Tevrat'ın içinde yer alan her şey vahiyle Musa tarafından kaleme alınmıştır (*Tora min haşamayim* ve *Tora min haSinay*). Ancak eleştirel çalışmalar neticesinde bunun doğru olamayacağı, Tevrat'ı oluşturan kitapların Musa'dan çok sonra farklı coğrafyalarda ve dönemlerde yaşamış kişiler tarafından oluşturulan çok yazarlı bir metin olduğu ortaya konulmuştur. Bazak, modern eleştirel çalışmaların ulaştığı bu neticenin, aslında bazı yönleriyle Yahudi geleneğinde de bulunduğu verdiği örneklerle açıklar. Tora kelimesinin Tevrat'ta genellikle herhangi bir hüküm ve bunun yerine getirilmesi bağlamında

1 Rabbi Amnon Bazak (d. 1966), Kudüs'te *Netiv Meir Yeshiva High School*'da eğitim aldıktan sonra İsrail ordusunda din görevlisi olarak çalıştı. 1999'dan beri Batı Şeria'daki Yahudi yerleşim yerlerinden *Alon Shevut*'taki *Yeshivat Har Etzion* adlı Ortodoks eğitim kurumunda öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Ayrıca, Kudüs'teki Herzog College ve Migdal Oz olarak bilinen Women's Beit Midrash'ta Tanah eğitimi vermektedir. Haftalık *Shabbat BeShabbato* dergisinin editörlüğünü de yapan Bazak, *Nitshuni banai: she'eot yesod ba-limud Torah she-be'al peh (Şifahi Tevrat Çalışmasında Temel Sorular)*, *Shmuel Alef: Melekh ba Yisrael (I. Samuel: İsrail'de Bir Kral)* ve *Shmuel Bet: Melkut David (II. Samuel: Davud Krallığı)* adlı İbranice çalışmalarını dikkatleri çeker. İncelemesini yaptığını bu eser, yazarın 2013'te yayımlanan *Ad Hayom Hazeh: She'elot Yesod Belimud Tanach* adlı İbranice çalışmasının İngilizce tercümesidir.

2 Joshua Berman, *Ani Maamin: Biblical Criticism, Historical Truth and the Thirteen Principles of Faith* (New Milford: Maggid Books, 2020), XVIII.

geçtiğini, sadece bir veya iki yerde (Tesniye 27/3 ve 31/9), o da tartışmalı olacak şekilde muhtemelen beş kitabın tamamına atıfta bulunduğunu belirtir. Tevrat'ın nasıl yazıldığı konusunda Yahudi geleneğinde farklı birçok görüş olduğunu belirten Bazak, Tevrat'ı oluşturan beş kitabın nasıl, ne zaman ve kim ya da kimler tarafından yazıldığını Tevrat metninden belirlemenin mümkün olmadığını dile getirir. Bazak, Tanah'ı oluşturan Nevi'im ve Ketuv'im bölümlerinde yaptığı incelemelerde de bu belirlemenin yapılamayacağını, ancak bu resmin Babil Sürgünü (MÖ 586-MÖ 538) sonrası yazılan Ezra, Nehemya ve II. Tarihler kitaplarında değiştiği tespitinde bulunur. Buna göre, beş kitap-tan oluşan bir külliyat olarak Tevrat'ın Musa'ya aidiyeti düşüncesi İkinci Mabet döneminde ortaya çıkmış olmalıdır.

Modern Kitâb-ı Mukaddes Eleştirisi çalışmaları çerçevesinde kabul edilen en yaygın görüş olan Wellhausen'in nihai şeklini verdiği Dört Kaynak Hipotezi, Tevrat'ı MÖ X. yüzyıl ile MÖ V. yüzyıl arasında yazılmış dört farklı metnin redaktörler tarafından bir araya getirilmesiyle oluşan bir kitap olarak tanımlar. Dolayısıyla, bu görüş açısından Tevrat metni geleneksel Yahudi inancına göre Nevi'im ve Ketuv'im bölümlerini oluşturan kitapların yazıldığı dönemlerde kaleme alınmış olmalıdır. Ancak bu noktada, Ortodoks kimliğini ortaya koyan Bazak, her ne kadar sürgün sonrası yazılan Ezra, Nehemya ve Tarihler kitapları öncesinde beş kitaptan oluşan bir külliyat olarak Tevrat'ın nasıl, ne zaman ve kim tarafından yazıldığına dair açık ve net ifadeler olmasa da Nevi'im ve Ketuv'im bölümlerindeki kitaplarda yer alan bazı anlatıların Tevrat'tan haberdar olduğunu ve Tevrat anlatıları üzerine bina edildiğini savunur. Yeşu 2 ile Sayılar 13; Yeşu 5/15 ile Çıkış 3/5; Hakimler 19 ile Tekvin 19 ve I. Samuel 1 ile Tekvin 30 gibi anlatılardan yola çıkarak Nevi'im ve Ketuv'im bölümlerinin yazarlarının Tevrat'taki bu anlatılara hakim olduklarını, dolayısıyla Dört Kaynak Hipotezi'nin ileri sürdüğü gibi Tevrat metninin çok sonraki bir dönemde yazılmış olmasının mümkün olmadığını savunur. Bazak'ın bu geleneksel yaklaşımına karşı, Tevrat'ın ilk dört kitabının sürgün sonrası yaşayan yazarlar tarafından kaleme alındığını savunan ve bunu Antik Yakın Doğu medeniyetlerine ait metinlerden çıkarılan güçlü delillerle ortaya koyan çalışmalar da uzunca bir süredir yapılmaktadır.³ Yazarın, dipnotta da olsa bu tür çalışmalara değinmediği görülmektedir.

Yazar bu bölümde daha sonra sırasıyla başta son sekiz pasuk olmak üzere Tevrat'a sonradan eklendiği ileri sürülen çeşitli ifadeleri, Orta Çağ Yahudi bilginlerinin ve Spinoza gibi Kitâb-ı Mukaddes eleştirmenlerinin yaklaşımlarını, ardından da Dört Kaynak Hipotezi'ni ele alır ve bu hipotezi bazı sorularla eleştirir. Örneğin, bu hipoteze göre, Tesniye'de bulunan Tesniyeci kaynağın (D kaynağı)⁴ genellikle Babil Sürgünü öncesinde MÖ VII. yüzyılda yazıldığı kabul edilir. Bazak, Tesniye'de Yerusâlim kelimesinin hiç geçmemesine dikkat çekerek, şayet Tesniye kitabı MÖ VII. yüzyılda yazılmış ise Yerusâlim'in merkezliğini vurgulamak için kelimenin bu kitapta geçmesi gerektiğini savunur. Yerusâlim yerine yaklaşık yirmi yerde niçin "Tanrı'nın seçeceği yer" olarak geçtiğini sorgular. Aslında Bazak'ın burada itiraz ettiği husus, eleştirmenlerce de dikkate alınmıştır. Buna kısaca şöyle cevap verilebilir: Tesniye Yerusâlim'den "Tanrı'nın seçeceği yer" olarak bahseder, ancak bu "yer" sadece Yerusâlim ile sınırlı değildir. Yerusâlim'deki mabet kurulmadan önce Şekem ve Şilo gibi yerler de kutsal görüldü. İşte, MÖ VII. yüzyılda Tesniye kitabının yazıldığı dönemde İsrailoğulları bu tarihin/geleneğin farkındaydılar ve bu seçilmiş yerlerin de ince bir referansla "Tanrı'nın seçeceği yer" şeklinde bu kitaba dahil edilmesi bekleniyordu.⁵ Bazak, Dört Kaynak Hipotezi'ne itirazlarını net bir şekilde ortaya koyar, ardından da bu hipoteze bir alternatif olarak ortaya çıkan Ortodoks Yahudi cenahından Haham Mordechai Breuer'e (1921-2007) ait *Çoklu Bakış Açısı Hipotezi*'nin (Şitat haBehinot) kapsamlı bir incelemesini yapar. Bir yandan Tevrat eleştirisinin iddialarının en azından bir kısmını bir yandan da Tevrat'ın ilâhi oluşunu kabul eden Breuer'in bu yaklaşımında Tevrat'ta farklı kaynakların varlığı kabul edilir ancak bunların birçok yazar tarafından kaleme alındığı iddiası reddedilir, Tanrı'nın bizzat kendisinin Tevrat'ta farklı metin biçimlerinin varlığını murad ettiği ve bunları Musa'nın Beş Kitabı olarak bildiğimiz metinde birleştirdiği savunulur. Yazarın, Breuer'in bu hipotezini Tevrat'taki çelişkili görülen ifadeleri anlamada "makul" ve "mantıklı" bir açıklama olarak kabul ettiği görülmektedir.

Tanah'ın Nevi'im ve Ketuv'im bölümlerindeki kitapların yazarlarının kimliği ve nasıl yazıldıkları sorularına Yahudi geleneğinin yaklaşımını incelediği dördüncü makalede İşaya kitabının ayrıntılı bir değerlendirmesini yapan yazar, Breuer'in *Çoklu Bakış Açısı Hipotezi*'nin, Nevi'im ve Ketuv'im bölümlerindeki kitaplarda yer aldığı düşünülen çelişkili anlatıları anlamada iyi bir yöntem olabileceğini ileri sürer. Bu bölümün son makalesi, Masoretik metinle ilgilidir. Mevcut Masoretik metnin doğruluğu ya da meşruluğu hakkında mutlak bir belirleme yapmanın mümkün olup olmadığını incelediği bu makalede, sofer adı verilen yazıcılar ya da Orta Çağ bilginleri tarafından oluşturulan nüshalardaki metin farklılıklarına değinir.

"Tanakh and Its World" başlığını taşıyan ikinci bölümde (237-333) yer alan iki makalede, Tanah ile arkeoloji ve Antik Yakın Doğu literatürü arasındaki ilişki üzerinde durur. İlk yazıda, İsrailoğulları'nın çeşitli dönemleriyle ilgili farklı görüşler ileri süren arkeoloji ekolleri arasındaki tartışmalara değinir. Makalede arkeolojik bir buluntunun varlığı veya yokluğu durumunun Tanah'ta verilen bilgiler için ne anlam ifade edeceği tartışılmaktadır. Kitaptaki en dikkat çekici bölümlerden biri olan bu makalede Bazak, Tevrat üzerine eleştirel araştırma yapanların İsrailoğulları'nın Mısır'ı terk ettiklerine veya Sina çölünde kaldıklarına dair hiçbir kanıt olmamasını sıklıkla dile getirdiklerini söyler. Bazak, "*argumentum ad ignorantiam*"a yani bir şeyin yanlışlığının kanıtlanamamış olması sebebiyle yanlış olmadığını ya da doğruluğunun kanıtlanamaması olması sebebiyle doğru olmadığını iddia etmeye ya da başka bir deyişle bilgi yoksunluğundan kaynaklanan argümana dayanan teorilere şüpheyle yaklaşılmasını önerir. Arkeoloji dünyasında çok merkezi görülen teorilerin kısa bir süre sonra yanlışlanabileceğini verdiği birkaç örnekle ortaya koyar: 1896'de keşfedilen ve MÖ XIII. yüzyıla tarihlenen Merneptah Steli'nde "İsrail"den bahsedilmesi o vakitlerde İsrailoğulları'nın varlığına, 1993'te keşfedilen ve MÖ IX. yüzyıla tarihlenen Dan Steli'nin de Davud ve Süleyman'ın varlığına işaret ettiğini söyler. Aslında arkeolojinin Tevrat'a karşı bir meydan okuma olmaktan ziyade, yukarıda verdiğimiz örneklerde olduğu gibi onun anlaşılmasına ve verdiği bilgilerin takdir edilmesine katkıda bulunabileceği sonucuna ulaşır.

İkinci yazıda ise Tevrat'tan çok önce kaleme alınan ve Tevrat anlatılarına paralel bölümler içeren Antik Yakın Doğu metinlerine odaklanır. Yazar, İsrailoğulları'nın Antik Yakın Doğu halklarından olduğunu, dolayısıyla antik milletlere ait hukuk sistemlerinin ve anlatıların farkında olduklarını ve Tevrat'ın onlara verilmesinden önceki nesillerin bunları önemli ölçüde takip ettiğini belirtir. Tevrat'ın da aynı şekilde o

3 Tolga Savaş Altınel, *İsrailoğulları'nın Kutsal Soyu Kohenler* (İstanbul: MiletNihal Yayınları, 2021), 11-25.

4 Tesniye kaynağı hakkında Türkçe bir çalışma için bk. Ömer Faruk Yıkar, *Kutsal Kitap Araştırmalarında Kaynaklar Teorisi ve Tesniye (D) Kaynağı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 21-28.

5 The Rational Believer, "The Composition of Deuteronomy: When it was Written" (Erişim 20 Eylül 2022).

dönemdeki hukuk sistemleri ve anlatıların farkında olunarak yazıldığını, kendine özgü bir hukuk sistemi ve anlatısı olmasının onun tabula rasa olmasını gerektirmeyeceği üzerinde durur.

“Between Peshat and Derash”⁶ başlığını taşıyan üçüncü bölümde ise (337-471) üç makale yer alır. Yahudi bilginlerin kutsal metinlerle ilgili yaptıkları tefsir faaliyetlerini ifade eden midraşik literatür, inceledikleri materyale göre iki ana kısma ayrılır: Hikâye, açıklama, vaaz ve menkıbeler gibi hukuki olmayan anlatılarla ilgili yorumlara *Hagadik Midraşlar* ve hukuki uygulamalarla ilgili yorumlara *Halahik Midraşlar* adı verilir.⁷ Yazar bu bölümün ilk makalesinde, *Hagadik Midraşlar*da Yahudi geleneğinde Tanah’taki bir ifadenin nasıl anlaşılacağı hususunda takip edilen iki temel metodun, *peşat* ve *deraşın* nasıl kullanıldığını açıklar. Başta Raşi olmak üzere Orta Çağ Yahudi müfessirlerinden çeşitli örneklerle Tanah’ın bu tür hukuki olmayan metinlerin anlaşılması için yapılan farklı yaklaşımlar üzerinde durur. İkinci makalede ise Tanah’ın hukuki metinlerinin peşat tarzı bir yaklaşımla nasıl yorumlandığını ve hükümler çıkarılırken hangi yorumlama esaslarının kullanıldığını örneklerle açıklar. Son bölüm ise daha spesifik bir konu üzerinde yoğunlaşır: Metinlerin peşat tarzında yorumlanmasına göre İbrahim, Ruben, Musa ve Davud gibi önemli karakterlerin Tanah metinlerinde geçen ve büyük günah olarak görülebilecek davranışları nasıl anlaşılmalıdır. Orta Çağ Yahudi müfessirlerin bu anlatılara olan yaklaşımlarını örneklerle inceler. Bu anlatıları modern dünyada yaşayan bir Yahudi olarak nasıl anlaması gerektiği hususunda kendi önerisini sunar.

Bazak’ın bu çalışmasının belki de en önemli yönü, insanların karşılaşmaktan korktukları birçok teolojik ve tarihsel meseleleri ele almasıdır. Tanah üzerine yapılan eleştirel çalışmaların ortaya koyduğu görüşlerin bir kısmının Rabbani Yahudiliğin temel figürleri tarafından da ele alındığını ve bu meselelerin her ne kadar normatif Yahudi düşüncesi olarak kabul edilmiş olmasalar da yine de gelenek içinde meşru sorular olarak görüldüğünü örneklerle açıklamasının, Ortodoks Yahudi okuyucu kitlesi için kitabı oldukça cazip kıldığını söyleyebilirim. Dolayısıyla Bazak, bu sayede Kitâb-ı Mukaddes Eleştirisi ile yüzleşmenin çok da korkulacak bir şey olmadığını, bu meydan okumaların ve yöntemlerin inanan biri için bir tehditten ziyade Tanah metinlerini daha derinlemesine anlamada bir araç olduğunu vurgulamış olur. Ortodoks Yahudi dünyası Tanah’la ilgili yapılan eleştirel çalışmalara genellikle -birkaç örnek dışında- fundamentalist bir anlayışla ve dışlayıcı bir tavırla yaklaşmıştır. Bu yaklaşımda, en azından *bazı* hususlarda “Kitâb-ı Mukaddes Eleştirisi’nin bulgularını daha fazla dikkate almaya” doğru ilerleyen bir değişimin olduğunu göstermesi açısından bu kitabın oldukça önemli olduğunu düşünüyorum. Berman’ın dile getirdiği eleştirel-akademik çalışmalara reddedici ve savunmacı bir tutumla yaklaşmak yerine bu tür çalışmaların Tanah’ı anlamada kullanılması çağrısının -her ne kadar daha önce yazılmış olsa da- en çarpıcı örneklerinden biri olan Amnon Bazak’ın bu eserinin, Ortodoks Yahudi dünyasının Kitâb-ı Mukaddes Eleştirisi’ne olan yaklaşımına ve bu bağlamda yapılacak araştırmalara yön verebilecek bir nitelikte olduğu söylenebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

Altinel, Tolga Savaş. *İsrailoğulları’nın Kutsal Soyu Kohenler*. İstanbul: MiletNihal Yayınları, 2021.

Araz, Ömer Faruk. *Yahudilikte Tefsir Geleneği*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.

Berman, Joshua. *Ani Maamin: Biblical Criticism, Historical Truth and the Thirteen Principles of Faith*. New Milford: Maggid Books, 2020.

The Rational Believer. “*The Composition of Deuteronomy: When it was Written*”. Erişim 20 Eylül 2022. <https://jewishbelief.com/the-composition-of-deuteronomy-when-it-was-written/>

Yıkar, Ömer Faruk. *Kutsal Kitap Araştırmalarında Kaynaklar Teorisi ve Tesniye (D) Kaynağı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

6 *Peşat*, kelimelerin basit ve düz anlamına dayanarak yapılan metnin sade yorumudur; *deraş* ise kelimelerin yüzeysel anlamından ziyade gizli anlamlarına dayanarak yapılan metnin derüni yorumudur. Bk. Ömer Faruk Araz, *Yahudilikte Tefsir Geleneği* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 79-87.

7 Araz, *Yahudilikte Tefsir Geleneği*, 204-217.